

20 שנה לשלטון בשאר אל-אסד: ערך המנהיג (והלירה) בשפל היסטורי

כרמית ולנסי

במלאת 20 שנה לעלייתו לשלטון, על בשאר אל-אסד להתמודד עם אתגרי משילות וריבונות שהותירה מלחמת האזרחים שטרם הסתיימה, לרבות חורבן והרס תשתיות, נוכחות זרה בשטח סוריה, ובנוסף היעדר שליטתו באזור אדליב - מובלעת המורדים המשמעותית האחרונה בצפון מערב המדינה, וכן בשטחים במזרחה. וכל זאת, על רקע משבר כלכלי מחריף, סנקציות אמריקאיות חדשות, מחאות ציבוריות ובקיעים במעגל מקורביו. צבר אירועים והתפתחויות אלה עשוי לייצר חלון הזדמנויות, צר וזמני אמנם, למהלך דיפלומטי מחודש בהובלה אמריקאית-רוסית-טורקית, שתכליתו העלאת סוריה למסלול אזרחי ופוליטי יציב, ייתכן אף שתחת הנהגה חדשה.

"בוגד מי שמרעיב את אנשיו", "אני לא יכול לנשום.. המהפכה נמשכת", "שקרנית, התקשורת הסורית שקרנית", "רוצים לחיות", "העם רוצה להפיל את המשטר", "סוריה, סוריה חופשיה, איראן ורוסיה בחוץ", "סוריה היא שלנו ולא של משפחת אסד", "מאדליב לסוידא – אנחנו אתכם". אלו הן רק חלק מהסיסמאות הנשמעות באחרונה ברחובות סוריה, ובעיקר בעיר הדרומית סוידא, שם גוברות המחאות נגד המשטר ובעיקר נגד "השיטה האסדית". דווקא עתה, כששלב הלחימה המשמעותי במלחמת האזרחים בסוריה הסתיים, נראה כי הציפיות והתביעות הציבוריות גוברות. יותר מקריאות מחאה גרורות הנשמעות תדיר על ידי אזרחים במדינות האזור, הסיסמאות בסוריה הן בבואה מדויקת לתחלואיה הנוכחיים של המדינה, ובעיקר מעידות על מצבו המעורער (והעגום) של נשיאה, בשאר אל-אסד, נוכח שלל האתגרים הניצבים בפניו.

המשבר הכלכלי: ההפגנות בסוידא, מעוזם של הדרוזים, שעמדו לצידו של אסד במהלך המלחמה, החלו בקריאה לשיפור המצב הכלכלי ותנאי החיים, ובהמשך, כפי שאירע במקומות נוספים ברחבי המזרח התיכון, הופנו נגד המשטר ונגד הפעילות האזרחית האיראנית במדינה. ברקע המחאה – צניחת ערך הלירה לכ-3,500 לירות לדולר בשוק השחור (בהשוואה ל-47 לירות לפני פרוץ מלחמת האזרחים), וכתוצאה מכך זינוק במחירים וסגירת חנויות. מחירי המזון עלו ביותר מ-50 אחוזים. המשבר הכלכלי, שממילא שרר בסוריה עקב המלחמה, החריף כתוצאה מהסגר שהוטל כדי למנוע את התפשטות מגפת הקורונה, מהסנקציות המערביות שהוטלו על המדינה, מהפיחות המהיר בערך המטבע וגם מהמשבר הכלכלי העמוק הפוקד את לבנון. מוערך כי 80 אחוזים מתושבי סוריה חיים כיום מתחת לקו העוני.

נוסף על כך, ארצות הברית החלה ליישם את "חוק קיסר" בסוריה (מהלך המכונה על ידי המשטר ורוסיה "טרור כלכלי"), שבמסגרתו יוטלו 39 סנקציות על אישים המקורבים למשטר הסורי או למשטר האיראני, וכן על קרובי משפחתו של הנשיא אסד. עם זאת, הממשל האמריקאי הצהיר כי ייסוג מהתוכנית (דווח שהיא בת שלושה שלבים שיושמו עד סוף אוגוסט) אם סוריה תחזור

לשולחן המשא ומתן במסגרת החלטת 2254 של מועצת הביטחון האו"ם, המפרטת מפת דרכים לתהליך שלום בסוריה (דצמבר 2015).

כחלק מניסיון הנשיא להתמודד עם המשבר הכלכלי, ב-11 ביוני הוא פיטר את ראש ממשלת סוריה, עמאד חמיס, ומינה לתפקיד את שר משאבי המים, חסין ערנוס. המהלך העיד על תחושת האיום המרחפת על אסד כתוצאה מהמחאות הציבוריות והמשבר הכלכלי, ונועד להעביר מסר כי חמיס הוא האחראי למצב יותר מאשר הנשיא. חששו המרכזי של אסד הוא מפני בקיעים בקרב האוכלוסייה התומכת בו, אשר צלחה את נזקי המלחמה אולם כעת נפגעת אף היא מהמשבר הכלכלי. סממנים ראשוניים לכך ניתן לזהות בשיח המתנהל בקרב תומכי הנשיא ברשתות החברתיות.

משבר הקורונה, משבר אמון: נגיף הקורונה לא פסח על סוריה, אולם עד כה, ניכר כי היקף ההתפרצות הוא מוגבל ועל פי דיווחים רשמיים נמנו במדינה פחות מ-200 נדבקים. על אף הקושי לאמוד נכונה את היקף התחלואה, ולמרות הערכות כי הפגיעה הכלכלית היא מוגבלת שכן מדובר בכלכלה רעועה ממילא, המבודדת כבר שנים מכלכלת העולם, נראה כי יותר מכל, מגפת הקורונה העמיקה את משבר האמון הציבורי בהנהגה. מדיניות ההסתרה המכוונת של המשטר ושל התקשורת הפועלת בראשותו, כמו גם התמודדות הסלקטיבית עם הנגיף, שהתירה טיסות מאיראן לסוריה וכניסה חופשית של גורמי מיליציות שיעיות לשטח המדינה בשיא ההתפרצות - הוכיחו שוב לציבור הסורי, כי אינטרסים אישיים, פוליטיים וצבאיים של אסד גוברים על שיקולים הקשורים לשלומם ורווחתם של אזרחי המדינה. התפשטות מואצת של המגיפה בסוריה עלולה להוות זרז נוסף לתסיסה הציבורית המתרחבת.

בקיעים במעגל המקורבים של אסד: באחרונה פרץ סכסוך מתוקשר בין הנשיא אסד לבין בן דודו, ראמי מחלוף, הנחשב לאיש העשיר בסוריה והבעלים של חברת הסלולר הגדולה במדינה סיריאטל ולאחד מיבואני הנפט ומוצרי הצריכה הגדולים במדינה. מחלוף, שתמך צבאית וכלכלית במשטר אסד לאורך שנות המלחמה, נדרש לשלם 3 מיליארד דולר, ולאחר שמיאן לעשות כן, המשטר החל לעצור את עובדיו ולעקל את נכסיו. בצעד שאינו אופייני, חשף מחלוף את הסכסוך המשפחתי במספר סרטונים שהעלה לרשתות החברתיות. באחד מהם הוא מלגלג על מעצר עובדיו על ידי אנשי מנגנוני הביטחון והמודיעין - גופים שבמשך שנים נתמכו ומומנו על ידו. הסכסוך משקף את המתרחשות השוררת בין אסד למעגל מקורביו, שבאופן שלא מפתיע היא גם האליטה הכלכלית בסוריה, ומבטא בעיקר את הלחץ הכלכלי שבו שרוי הנשיא הסורי.

מעורבות זרה כמעוררת ריבונות: קריאות המחאה מבטאות בין היתר גם מורת רוח ומיאוס מהנוכחות הזרה על אדמות סוריה. דיווחים מהחודשים האחרונים מעידים כי רוסיה מעמיקה את אחיזתה במדינה באמצעות הקמת בסיסים צבאיים חדשים, שליטה בקרקעות והרחבת גישתה לים התיכון. גיוס לוחמים סורים להילחם בלוב לצד חליפה חפזת, הנתמך על ידי רוסיה, מעידים על שאיפתה להפוך את סוריה למרכז פעילות ולזירת גיוס למאבקה האזוריים של רוסיה.

ברקע למהלכים אלו, נשמעת ביקורת בכלי תקשורת רשמיים ברוסיה על אודות תפקודו של אסד, המתואר כאדם חלש, מושחת ונעדר תמיכה ציבורית. מניעה של רוסיה בהקשר זה אינם ברורים, וההשערות נעות בין מיאוס במשטרו של אסד והכנת הקרקע לסילוקו, לבין הפעלת לחץ עליו על

מנת שיאפשר לרוסיה לזכות בנתחים כלכליים נוספים ממשאביה של סוריה. בכל מקרה, הביקורת והעיתוי בו היא נשמעת, אינם מקלים על מצבו של אסד.

ויכוח נוסף מתנהל סביב שאלת הנוכחות האיראנית בסוריה. לאחרונה נשמעו, בעיקר בארצות הברית ובישראל, אמירות כי איראן מצמצמת את נוכחותה במדינה כתוצאה מהאצת התקיפות הישראליות על יעדיה ולאור הלחצים הכלכליים החמורים המופעלים עליה. בין אם איראן מסיגה כוחות ובין אם לאו, ניכר כי היא מבצעת שינויים באופן התפרשותה בסוריה וחותרת להפוך את פעילותה בה לפחות גלויה. זאת, באמצעות הטמעת פעיליה בגופים צבאיים סורים, כסות כלכלית ואזרחית לפעילותה הצבאית וגיוס פעילים מקומיים. הנמכת הפרופיל האיראני משרתת הן את משטר אסד, בכך שהיא מפחיתה מדימויו כבובה איראנית ועשויה למתן את התקיפות הישראליות בסוריה, והן את מוסקבה, הנתפסת בקהילה הבינלאומית כאחראית לריסון הפעילות האיראנית. בפועל, איראן ורוסיה, אשר הצילו את אסד מקריסה בשנות המלחמה, לא זו בלבד שהן מגבילות את יכולתו לבסס שליטה על סוריה כולה, אלא הן נעדרות יכולת ממשית להושיעו מהמשבר הכלכלי שאליו נקלעה סוריה.

טורקיה מהווה אף היא מכשול בדרכו של אסד להשלים את השתלטותו על המרחב הסורי. היא שולטת דה פקטו בשטחים בצפון המדינה ומונעת ממנו לפתוח במבצע צבאי נרחב לכיבוש אדליב, ובנוסף החילה את הלירה הטורקית בשטחים שבשליטתה, כדי להגן על התושבים המקומיים מצניחתה המהירה של הלירה הסורית. כך העצימה אנקרה את הפגיעה בדימוי אסד כנשיא מתפקד.

עת לסוריה בלי אסד?: חולשתו ופגיעותו של אסד מהוות חלון הזדמנויות, ראוי לניצול על ידי הקהילה הבינלאומית וארצות הברית בראשה. אסד ביצע פשעי מלחמה וגרם קטסטרופה הומניטארית, הרס וחורבן בהיקפים עצומים. עד כה, הקהילה הבינלאומית השלימה עם המשך שליטתו, אולם לנוכח צבר האירועים מהעת האחרונה, המשקף בחלקו כרסום ניכר בתמיכה הביתית באסד, מתבקשת הערכה מחודשת את המדיניות הקיימת.

ישראל מנהלת מאבק צבאי נגד ההתבססות האיראנית בסוריה, בעוד ארצות הברית מחריפה את המאבק הכלכלי נגד המשטר. החוליה החסרה במשוואה זו היא מהלך דיפלומטי תקיף בהובלה אמריקאית, כחלופה לערוצים הדיפלומטיים הרפים שעד כה כשלו לסיים את המלחמה ולהעלות את סוריה על מסלול של רפורמות פוליטיות ושיקום אזרחי וכלכלי. מהלך בכיוון זה ידרוש שיתוף פעולה הדוק יותר בין ארצות הברית לבין רוסיה, המעוניינת אף היא בסיום המלחמה ובייצוב המדינה, תוך ניצול מרחב האינטרסים המשותף מול טורקיה. תכליתו של מהלך זה תהיה בין היתר ביסוס משטר ייצוגי ושוויוני יותר, כינון תהליך בחירות מפקח והוגן, הטמעת רפורמות חוקתיות ויישום מתווה מקיף לשיקום בתמיכה אזורית ובינלאומית. בנסיבות הנוכחיות, נראה כי כל חלופה שלטונית בסוריה תהיה עדיפה על פני המצב הקיים, ויפה שעה אחת קודם.